

6. Лысогоров С.Д., Ушкаренко В.А. Орошаемое земледелие. – Москва.: Колос, 1995. – 447с.
7. Саблук П.Т. Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К.: ІАЕ, 2002. – С.5-25.

УДК 332.33: 631.67

РОЛЬ ЗРОШУВАНИХ ЗЕМЕЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

І.П.ЛИПИНЕЦЬ – к.с.-г.н., доцент, Херсонський ДАУ

Формування системи сталого розвитку виходить з необхідності забезпечення пріоритетного розвитку людини в інтересах людини й власними силами в гармонізації з навколишнім середовищем. Досягнення цієї мети передбачає створення сприятливого, з позиції сталого людського розвитку, середовища – економічного, соціально-політичного, екологічного і духовного у забезпеченні стабільного соціально-політичного устрою та соціально-економічних перетворень.

Як спосіб взаємодії суспільства і природи, раціональне природокористування у більшій своїй частині реалізується у функціонуванні матеріального виробництва і природоохоронної діяльності. Збалансоване природокористування – це система відносин суспільного виробництва, за якою досягається оптимальне співвідношення між економічним зростанням, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення.

Сучасний соціально-економічний розвиток України характеризується значними суперечностями. Економічні реформи, які проходять в умовах загострення як внутрішніх, так і зовнішніх протиріч економічного і політичного характеру, не дають бажаних наслідків, продовжується падіння виробництва, втрачаються межі економічної безпеки держави.

Протягом останніх десяти років в Україні відбулися великі зміни в аграрній політиці. Формується багатокладна аграрна економіка, відбувається земельна реформа все помітнішою стає присутність України на світових агропродовольчих ринках. Проте ці перетворення супроводжуються різким спадом обсягів виробництва продукції сільського господарства і АПК у цілому, зниження рівня життя населення та звуження внутрішнього продовольчого ринку, погіршенням економічного стану сільськогосподарських товаровиробників. Не досягнута головна мета аграрної політики – підвищення ефективності використання земель, інтенсифікація виробництва, підвищення продуктивності праці робітників сільського господарства та задоволення на цій основі потреб населення країни у продовольстві. Виро-

бництво валової продукції сільського господарства України в середньому за 1996-2000р. склало лише 54% від рівня 1986-1990р., у тому числі продукції рослинництва – 68,4%, тваринництва – 42,0% [1].

Серед основних проблем, які потрібно вирішувати на шляху підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь, є відсутність реального власника на землю і майно, який би ніс всю повноту відповідальності за їх раціональне використання, порушення еквівалентності міжгалузевих відносин в економіці країни та недоступність для села кредитних ресурсів.

Україна має високопродуктивні сільськогосподарські угіддя. Їх загальна площа складає 41,9млн.га, в тому числі 33 млн.га становить рілля, 1млн.га – багаторічні насадження, 7,8млн.га налічується сіножатей та пасовищ. Земельний фонд України характеризується наявністю великого біопродуктивного потенціалу. УВ його структурі переважають землі з родючими ґрунтами. За експертними оцінками за умови раціонального землекористування і відповідного наукового забезпечення держава здатна виробляти продукти харчування на 140-145 млн. чоловік [2]. Однак не всі сільськогосподарські угіддя однаковою мірою придатні для вискоефективного використання. Так, наприклад, більше 20млн. га земель знаходяться в посушливій зоні і вимагають зрошення.

Роль зрошення у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур за недостатнього та нестійкого зволоження у поєднанні з широким його застосуванням і визначають важливість зрошуваних земель для забезпечення сталого виробництва сільськогосподарської продукції як для України в цілому, так і для окремих її регіонів. У докризовий період частка виробництва сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях значно перевищувала їх частку у загальній площі сільськогосподарських угідь. Особливо це стосувалось таких чутливих до забезпечення вологою сільськогосподарських культур, як кормові та овочеві.

За даними Держводгоспу України, площа зрошуваних земель становить 2 млн. 465 тис. га. На поливних землях, які займали у 1991р. близько 24,6% орних земель, вироблялось понад 60% урожаю овочів, третина кормів, значна частина зерна та плодово-ягідної продукції, а продуктивність зрошеного гектару була у 2,0-2,5 рази вищою порівняно з богарними землями.

Через відсутність фінансування, починаючи з 1991р., повністю призупинено, не тільки будівництво нових зрошувальних систем, але й реконструкцію існуючих, не проводиться капітальні ремонти меліоративних фондів. Через це швидкими темпами руйнується зрошувальний комплекс, зростають площі зрошуваних земель, які фактично не поливаються, а продуктивність тих, що ще зрошуються, значно знизилася. Зрошені землі перестали виконувати роль стабілізуючого фонду у продовольчому забезпеченні держави.

Значної екологічної шкоди зазнають земельні ресурси внаслідок агрофізичної деградації. Аналіз екологічного стану навколишнього середовища Херсонської області свідчить, що в області, яка має найбільшу в Україні площу поливних земель, зрошення стає одним з найбільш суттєвих негативних факторів антропогенного впливу. За даними обласного виробничого управління меліорації і водного господарства, різного ступеня солонцюватості складають ґрунти на площі 426,7 тис. га. На площі близько 50 тис. га. зрошення проводиться мінералізованими водами з несприятливим співвідношенням одно- та двохвалентних катіонів, використовувати які можна тільки за умови застосування прийомів із попередження деградації ґрунтів. Велику загрозу для довкілля викликає проблема підтоплення земель, площа яких в області становить 14,1 тис. га. Кардинальним і поки що єдиним шляхом розв'язання проблеми підтоплення земель і боротьби із засоленням залишається відновлення дії існуючого дренажу та його модернізація, відповідний рівень експлуатації, проведення реконструкції зрошувальних систем.

На сьогоднішній день стан використання зрошуваних земель у Херсонській області незадовільний. Основні об'єкти водного господарства були введені в дію в 60-70 роках, тому більшість із них морально та фізично застаріли. За даними обласного виробничого управління меліорації і водного господарства станом на 1.01.2003р. площа зрошуваних земель в області становила 426,3 тис. га. У 2002р. фактично зрошувалося 248,1 тис. га., або 58 %. Значно скоротилася водоподача. У 2002р. вона становила 305,2 млн. м³, а це тільки 17,7% порівняно з 1986-1990р. За останні роки значно скоротилась і вартість продукції рослинництва, що отримана на зрошуваних землях області з 363,4 млн. га. (1986-1990р.) до 173,6 млн. грн., або на 52,2% у 2002р. Порівняно з 1986-1990 роками знизилася урожайність сільськогосподарських культур: по зерновим вона склала 25,8 ц/га, або 56,7% від врожайності 1986-1990р., по овочевим культурам – 113,7 ц/га, або 54,7 %, по кормовим культурам 14,1 корм. од., або 22,44%.

Серед багатьох причин, що призвели до загального зниження продуктивності сільськогосподарських угідь в умовах зрошення, можна назвати і такі: зміна структури посівних площ, зменшення доз та норм внесення органічних та мінеральних добрив, засобів захисту рослин і меліорантів, порушення режимів зрошення тощо. Так, найбільшу питому вагу у структурі посівних площ за даними 2002 року займають зернові культури, а саме 46,3%. Порівняно з 1991-1996 роками у 2002 році відмічається збільшення посівних площ під зерновими та технічними культурами майже у 2 рази. Серед технічних культур найбільшу питому вагу на зрошуваних землях займає соняшник. За останні роки площа зайнята ним збільшилася з 3,6% (1991-1996 роки) до 8,7%, 6,3% відповідно у 2000 та 2002 роках. Збіль-

шення посівів соняшнику є невиправданим ні за вимогами агротехніки, ні з точки зору збереження родючості ґрунтів. При всій значущості цієї культури для економіки господарств у сучасних умовах, перехід до її вирощування в цілому і на зрошуваних землях зокрема вимагає негайного і обов'язкового уточнення та регламентації. При відносній стабільності овоче-баштанних культур та картоплі за останні 5 років з 55,4% до 21,2% знизилися посіви кормових культур. Серед культур цієї групи удвічі знизилися посіви під багаторічними та однорічними травами з 21,3 до 9,8% та з 10,9 до 5,2% відповідно.

Необхідно відмітити, що в порівнянні з усередненими даними за 1991-1996 роки, загальна площа збирання врожаю сільськогосподарських культур на зрошуваних землях у 2002р. зменшилася з 455,6тис. га до 248,7тис. га або на 45,4%.

Важливим напрямом підвищення продуктивності і економічної ефективності зрошуваних земель, як і усіх сільськогосподарських угідь, є їх підживлення. На Херсонщині внесення мінеральних та органічних добрив на зрошуваних землях у 2001 році досягло критичної позначки – відповідно 20,7 кг д.р. і 0,4 т/га. У середньому за 1986-1990роки ці показники були 131 кг д.р. та 6,4 т/га. Забезпеченість сільськогосподарських угідь області мінеральними добривами становить лише 35% до потреби.

Незадовільний стан в області склався із зрошувальною технікою. Різке скорочення, а нині повне припинення фінансування виробництва та поставки сільськогосподарським підприємствам дощувальної техніки призвели до різкого скорочення наявного парку дощувальних машин. За даними Головного управління сільського господарства і продовольства Херсонської облдержадміністрації станом на 1.01.03р., у Херсонській області налічувалося 3957 одиниці поливної техніки, це на 30% менше, ніж було у 1999 році. Із наявного парку відпрацювали свій нормативний строк майже 3786 машин. У робочому стані знаходиться 2493 дощувальних машин, або 63 %.

Найважливішими складовими економічного механізму господарювання є ціноутворення, кредитна і податкова політика та інші важелі економічного регулювання виробництва. Аналіз нині діючого в аграрному секторі економічного механізму свідчить про його невідповідність умовам стимулювання нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

За наявного механізму ціноутворення та податкової політики в останні роки сформувався значний диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію. Вирощування більшості сільськогосподарських культур на зрошуваних землях за нинішнього рівня врожайності є збитковим, а господарства, що використовують зрошувані землі, стали неплатоспроможними. Вони не в змозі власними силами підвищити ефективність використання наявних зрошуваних земель та утримувати у належному технічному стані господарські

мережі зрошуваних систем, що знаходяться у них на балансі.

За цих умов актуальним є питання розробки та введення в дію механізму державної підтримки та регулювання економічних взаємовідносин у сфері гідромеліорації і водного господарства у цілому і зрошуваних земель зокрема.

Цей механізм має бути складовою державної аграрної інвестиційної політики і передбачити:

- застосування системи прямих та непрямих важелів державного регулювання і фінансової підтримки галузі, у тому числі через впровадження пільгового оподаткування та кредитування, прямих державних інвестицій, ефективної амортизаційної політики тощо;

- розробку і законодавче закріплення механізму економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими підприємствами на основі введення плати на зрошувальну воду або надані послуг чи спеціального податку за користування землями, а також уведення в дію державного механізму регулювання рівнів ефективності використання зрошуваних земель;

- виділення під державну комплексну програму меліорації земель та поліпшення екологічного стану зрошуваних і осушуваних сільгоспугідь на період до 2005р. з прогнозом до 2010р., що розробляється Держводгоспом України згідно з Указом Президента України “Про заходи щодо державної підтримки водогосподарського комплексу” від 23 червня 1998 р. №670/98 цільових державних інвестицій окремим рядком у державному бюджеті України;

- фінансування за рахунок бюджету на рівні нормативної потреби заходів з експлуатації зрошуваних систем, у тому числі і частини внутрішньогосподарської мережі, та придбання нової дощувальної техніки;

- фінансування капітальних вкладень на будівництво нових зрошувальних систем та рекомендацію існуючих виключно під конкретні інвестиційні проекти, розроблені з врахуванням світового досвіду, пройшли незалежну експертизу і відібрані на конкурсній основі;

- відшкодування за рахунок бюджету частини відсотків за кредити, одержані сільськогосподарськими підприємствами на будівництво, реконструкцію та технічну модернізацію господарської мережі зрошувальних систем;

- відновлення виробництва вітчизняної дощувальної та іншої меліоративної техніки, у тому числі і на основі придбання за рахунок бюджету ліцензій і технологій на її виробництво;

- розробка та запровадження механізмів стимулювання землекористувачів і працівників водного господарства за високоефективне використання зрошуваних земель з одночасним застосуванням санкцій за незадовільне використання та погіршення меліоративного стану цих земель;

- цільову підготовку кадрів для водогосподарських служб і орга-

нізацій та господарств, що використовують зрошувані землі [3].

У галузях АПК у цілому і зрошуваному землеробстві зокрема, рівень цін на продукцію, роботи і послуги має бути таким, щоб відшкодувалися виробничі витрати та забезпечувався прибуток, необхідний для відтворення. На сучасному етапі досягти цього можна лише поєднанням ринкового та державного регулювання цін на сільськогосподарську продукцію.

Поряд з удосконаленням економічного механізму господарювання важливе значення для підвищення ефективності використання зрошуваних земель має подальше удосконалення відносин власності та форм господарювання.

Питання охорони земель, оптимізації використання і відновлення земельних ресурсів, особливо у зоні зрошення, повинні бути піднесені до рівня державних пріоритетів соціально-економічного розвитку України. Припинення деградації і нераціонального використання земель не тільки відкриває значні резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях, поліпшення соціального стану громадян, а й забезпечить суттєве оздоровлення екологічних умов життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шибанін В.С. Стан та напрями оновлення і розвитку матеріально – технічної бази сільського господарства в Україні //Економіка АПК. – 2002.- № 8. – С. 16-23.
2. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. та ін. Природно – ресурсний потенціал сталого розвитку України. – К.: РВПС України. 1999. – 716 с.
3. Ромащенко М.І., Балюк С.А. Зрошення земель в Україні. Стан та шляхи поліпшення. – К.: В-во “Світ”, 2000. – 114 с.